

О. В. Зибарева,

к. е. н., доцент, докторант, Інститут регіональних досліджень НАН України, м. Львів

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЩОДО НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

O. Zybareva,

Ph.D., associate professor, The Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine, Lviv

DISINFORMATION REGARDING EMERGENCY SITUATION AS A DESTRUCTIVE FACTOR OF REGIONAL SOCIAL SYSTEMS DEVELOPMENT

У статті розглянуто теоретико-методичні та прикладні аспекти деструктивного впливу, насамперед, економічного, дезінформації щодо аварій та катастроф на розвиток регіональних суспільних систем. Проаналізовано підходи щодо механізмів дезінформації населення. Обґрунтовано основні взаємозв'язки між дезінформацією щодо аварій та катастроф та соціально-економічним розвитком регіону.

Theoretical-methodical and applied aspects of destructive influence, first of all economic, of disinformation in relation to accidents and catastrophes on development of regional social systems are considered in the article. Approaches to mechanisms of disinformation of population are analyzed. Basic intercommunications between disinformation in relation to accidents and catastrophes and socio-economic development of region are grounded.

Ключові слова: дезінформація, надзвичайна ситуація, фактор, регіон, механізм.
Key words: disinformation, emergency, region, factor, mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відомо, що надзвичайні ситуації різного масштабу, безумовно, чинять деструктивний вплив на розвиток регіональних суспільних систем. Однак такий вплив може суттєво посилюватися, якщо відсутнім є адекватне реагування як з боку спеціальних організацій, так і засобів масової інформації та суспільства. Об'єктивна і своєчасна оцінка масштабів і можливих наслідків надзвичайної ситуації повинна бути у доступному вигляді донесена у якнайшвидші терміни усім верствам населення регіону та держави з метою як уникнення паніки, так і забезпечення суспільної безпеки через проведення необхідних заходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Незважаючи на актуальність описаної проблематики, вона залишається практично недослідженою у вітчизняній економічній науці. Окремі публікації лише висвітлюють соціально-психологічні та політичні аспекти дезінформації загалом, оминаючи проблеми, пов'язані із виникненням та негативними наслідками надзвичайних ситуацій для розвитку регіональних економічних систем. Зокрема Г.А. Гаврилов досліджував роль засобів масової інформації у формуванні локальних конфліктів [2], В.В. Говоруха, Ю.Г. Даник, В.В. Кливець розглядають особливості зовнішньої дезінформації органів державного управління в сучасних умовах [3], О.Л. Колісник акцентує увагу на психологічних аспектах дезінформації в сучасних умовах [6]. Комплексне дослідження особливостей поширення дезінформації ЗМІ в контексті впливу на свідомість населення проведено у лютому 2012 року Б. Ниган та Дж. Ріфлер [12].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є вивчення теоретико-методичних та прикладних аспектів деструктивного впливу, насампе-

ред, економічного, дезінформації щодо аварій та катастроф на розвиток регіональних суспільних систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відомо, що дезінформація у сучасному світі є вагомим інструментом недоброчесної конкуренції і навіть міждержавної агресії на міжнародному рівні. Під дезінформуванням слід розуміти спосіб свідомого впливу на об'єкт, що полягає в намірі подання контрагенту інформації, що спотворює ситуацію відносно справжнього стану справ, та в кінцевому рахунку негативно впливає на особливості застосування такої інформації в господарській та іншій діяльності. Дезінформація може спричинити наслідки різного характеру (економічного, соціального, політичного, психологічного тощо) і на різних рівнях (глобальному, міждержавному, національному, регіональному, локальному, точковому). Прикладом дезінформації, що спричиняє економічні наслідки на національному рівні (та частково на міждержавному) є регулярне поширення чуток щодо девальвації національної валюти, яке в Україні часто відбувається навіть за участі центральних телеканалів. Водночас, у сусідній Білорусі не підтверджена інформація про зміну курсу місцевого рубля, для прикладу, розсипалася на початку 2013 року у вигляді SMS-повідомлень, що спричинило певну паніку на валютному ринку [4]. Багато прикладів дезінформації на міждержавному рівні можна навести у контексті "газової війни" між Україною та Російською федерацією. Зокрема, останнім її витком є суперечність стосовно співвідношення вартості поставок газу на пряму з Росії та через німецьких посередників. Негативних наслідків від поширення дезінформації на міждержавному рівні зазнали газова промисловість України, чорна металургія, харчова промисловість, військово-промисловий комплекс та інші сфери національної економіки. Прикладом поширення дез-

інформації, що може нести негативні наслідки для розвитку окремих регіонів (насамперед Харківської, Донецької та декількох західних областей), є інформаційна кампанія, що розгорнулася навколо видобутку сланцевого газу в Україні. Насамперед, це пов'язано з питанням енергетичної безпеки України, можливостями перспективного розвитку окремих регіонів в контексті присутності інвестора (компанії Ройал Датч Шелл) та надходження грантових коштів [11].

Враховуючи регіональні відмінності економічного розвитку України, дослідження масштабу впливу дезінформації щодо надзвичайних на регіональні суспільні системи є вкрай важливим. Надзвичайна подія — фаховий термін у людей, завданням яких є запобігання виникненню неочікуваних і шкідливих подій, повної чи часткової ліквідації їхніх наслідків та захисту людей [5]. Згідно офіційних статистичних відомостей Україні із 2005 року спостерігається тенденція до скорочення кількості надзвичайних ситуацій. Зокрема у 2005 році відбулося 368 надзвичайних подій, а у 2011 році — 221 [8]. У 2012 році за попередніми даними кількість надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру ще зменшилася і становила 212 одиниць [7].

Основним джерелом дезінформації про надзвичайні події у сучасному суспільстві є засоби масової інформації, які за самою суттю своєї діяльності є суб'єктивними і упередженими, оскільки представляють власне трактування певних подій із точки зору окремих журналістів, керівництва, груп впливу тощо. У будь-якому випадку, слід зазначити, що у процесі підготовки нового видання чи випуску будь-якого засіб масової інформації (ЗМІ) вибирає з величезного обсягу новин тільки мізерну частину і видає їх за головні з власної точки зору. Таким чином, вже на етапі підготовки до виходу кожен ЗМІ починає впливати на свою аудиторію.

Як зазначає Г. Гаврилов, сучасна масова суспільна свідомість стає деяким керованим простором і формується транслюваними ЗМІ твердженнями, установками, стереотипами. Прогнозування, формування і контроль реакції, поведінки і потреб аудиторії в найширшому сенсі — одна з найважливіших функцій сучасної медіа системи [2, с. 175].

Разом з традиційними ЗМІ (преса, радіо, телебачення), на сучасному етапі історії в дезінформуванні використовується і глобальна мережа Інтернет. Необхідно зазначити, що використання Інтернет-простору відрізняється низкою переваг в порівнянні з традиційними медіаканалами, до яких можна віднести необмежену аудиторію; можливість добування контенту реципієнтом; взаємодію "відправник-одержувач" в онлайн-режимі і наявність миттєвого зворотного зв'язку; можливість передачі великих масивів текстової, аудіо-візуальної інформації; можливість конструювання і поширення віртуальних подій, завдяки створенню фотографій і відеороликів [1].

Основними прийомами дезінформування А.В. Бурьяк [1] вважає наступні:

- інформаційне перевантаження — паралельно з основною інформацією повідомляється величезна кількість допоміжної, супутньої інформації, що становить абстрактні міркування, непотрібні подробиці, в результаті чого об'єкт впливу не в змозі оцінити істинну суть проблеми;

- дозування інформації — повідомляється тільки вигідна частина інформації, а решта замовчується;

- стереотипізація — створення ілюзорних стереотипів (стандартів поведінки, соціальних міфів, політичних ілюзій та ін.) і вплив за їх допомогою на аудиторію;

- сенсаційність — використання інформації про виняткову подію, що викликає інтерес широких мас, для відволікання уваги від справді важливих подій;

- змішування (використання напівправди та інсинуацій) — змішування істинних фактів з різноманітними чутками, гіпотезами, допущеннями, припущеннями,

міркуваннями — до такої міри, що неможливо відрізнити правду від вигадки;

- "велика брехня" — чим нахабніший і чим неправдоподібніший обман, тим швидше люди в нього повірять;

- затягування часу — відтягування моменту оприлюднення (надання) важливих відомостей до тієї пори, коли вже неможливо щось змінити;

- замовчування — навмисне приховування певних фактів, недопущення поширення певної інформації;

- легалізація інформації — вигідну маніпулятору інформацію (вигадану або реальну) через підставних осіб поширюють в ЗМІ нейтральних по відношенню до обох сторін;

- "своєчасна брехня" — повідомлення помилкової, але очікуваної зараз інформації і чим сильніше брехня відображає очікування аудиторії, тим ефективніший її результат [9].

З-поміж названих прийомів, на наш погляд, у контексті дезінформації про надзвичайні ситуації найчастіше використовуються інформаційне перевантаження, дозування інформації, стереотипізація, сенсаційність, змішування, затягування часу та замовчування.

Приєм інформаційного перевантаження часто використовується з метою заглажування ефекту від розголосу інформації про надзвичайні ситуації. Суть цього прийому полягає у поданні інформації про важливу і небезпечну надзвичайну подію поміж іншими менш важливими інформаційними повідомленнями, які у сукупності не дозволяють виділити із контексту основну інформацію. Як правило, такий прийом використовується цілеспрямовано, насамперед, державними засобами масової інформації. У поєднанні із інформаційним перевантаженням застосовується також дозування інформації.

Дещо інший механізм впливу на суспільну думку має стереотипізація. Сформовані за посередництвом засобів масової інформації стереотипи щодо певних регіонів із точки зору їх безпечності для проживання населення, екологічної ситуації тощо не лише впливають на суспільну думку, але й зумовлюють негативні наслідки для функціонування регіональних суспільних систем.

Водночас, інформаційна політика держави або окремих засобів масової інформації стосовно надзвичайних ситуацій може також бути спрямована на перебільшення їх масштабів та негативних наслідків з метою створення сенсацій, які мають на меті відволікти увагу населення від резонансних суспільно-політичних подій або процесів. Таким чином, повідомлення про аварії та катастрофи часто виводяться у заголовки новин, створюючи основу інформаційного фону для інших повідомлень.

Надзвичайно негативні наслідки як економічні, так і соціально-демографічні, може мати використання прийомів затягування часу. Адже у випадку настання надзвичайної ситуації важливим є не лише реагування спеціальних служб, але й готовність населення до здійснення заходів щодо захисту від можливих наслідків надзвичайної події. Відповідно, відсутність оперативного інформування населення про надзвичайну ситуацію та її наслідки призводить як до демографічних чи економічних втрат, так і до виникнення паніки, зумовленої отриманням інформації через інші канали — менш об'єктивні та раціональні. Отже, на наш погляд, замовчування та приховування інформації, порівняно з іншими прийомами дезінформування, призводить до найбільш негативних наслідків, а тому саме їх можна вважати найбільш девіантними стосовно розвитку регіональних суспільних систем.

Прикладом використання перелічених вище прийомів щодо дезінформації про надзвичайні ситуації є інформаційні повідомлення у ЗМІ щодо техногенної аварії, що сталася 6 серпня 2013 року на заводі ПАТ "Концерн Стирол", який розташований у м. Горлівка Донецької області, та відповідні коментарі регіональної влади та керівництва заводу. Аварію визнано наймас-

штабнішою на підприємствах хімічної промисловості України за роки незалежності [10].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід відзначити, що дезінформація активно використовується упродовж тривалого часу і залишається дієвим методом психологічного впливу. Особливо деструктивний вплив на соціально-економічне середовище регіональних суспільних систем чинить психологічний ефект від надзвичайних ситуацій, який прийнято називати панікою. Власне необхідністю зменшення паніки або її уникнення найчастіше пояснюється потреба у дезінформації населення у випадку виникнення певних видів надзвичайних ситуацій. Слід зазначити, що надзвичайні ситуації інколи можуть характеризуватися очевидними наслідками, які не можуть бути прихованими. У таких випадках дезінформація часто спрямовується на приховування масштабів події та її негативних наслідків. З іншого боку, за наявності певних економічних і політичних причин, масштабні надзвичайні ситуації можуть використовуватися для досягнення кон'юнктурних цілей, зокрема, для відвернення уваги населення від інших важливих подій, а також для отримання економічної вигоди, часто незаконної, у процесі подолання негативних наслідків надзвичайної ситуації.

Очевидно, що деструктивний вплив дезінформації щодо надзвичайних ситуацій на регіональний розвиток є досить суттєвим, однак існують проблеми оцінки такого впливу. Тоді як наслідки надзвичайних ситуацій можуть бути, за певними винятками, вимірними у грошовому еквіваленті, то наслідки дезінформування оцінити досить складно. Водночас, не викликає сумнівів девіантність проявів дезінформування у будь-якому вигляді. І цієї точки зору очевидно, що проблема дезінформації у сучасному суспільстві, особливо у регіональному вимірі, є досить актуальною і вимагає науково обґрунтованих підходів до оцінки та розв'язання.

Література:

1. Бур'як А.В. Национальная безопасность [Електронний ресурс] / А.В. Бур'як. — Режим доступу: <http://bouriac.narod.ru/Index.htm>. — Назва з екрану.
2. Гаврилов Г.А. Использование СМИ для распространения дезинформации в ходе локальных конфликтов / Г.А. Гаврилов // Молодой ученый. — 2012. — № 9. — С. 175—177.
3. Говоруха В.В. Зовнішня дезінформація органів державного управління в сучасних умовах: особливості здійснення / В.В. Говоруха, Ю.Г. Даник, В.В. Кливец // Теорія та практика державного управління. — 2008. — № 4. — С. 1—15.
4. Знак М. Дезінформація о девальвации [Електронний ресурс] / М. Знак // Белгазета. — № 1 (877), 8.01.2013. — Режим доступу: http://www.belgazeta.by/ru/2013_01_08/economics/25558/. — Назва з екрану.
5. Класифікація аварій, катастроф і надзвичайних подій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eco-live.com.ua/category/klyuchovi-slova/nadzvichaina-podiya>. — Назва з екрану.
6. Колісник О.Л. Психологічний аналіз проблеми дезінформації у міжособистісному спілкуванні у сучасних психологічних дослідженнях [Електронний ресурс] / О.Л. Колісник // Вісник Національної академії Державної прикормонної служби України. — 2011. — № 2. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadsps/2011_2/11kolspd.pdf. — Назва з екрану.
7. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2012 році [Електронний ресурс] // Державна служба України з надзвичайних ситуацій. — Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/naspopovid2012.html>.
8. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2011 році [Електронний ресурс] // Державна служба України з надзвичайних

ситуацій. — Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/naspopovid2011.html>

9. Нежданов Ігор. Як дезінформують [Електронний ресурс] / Ігор Нежданов. — Режим доступу: <http://connectweb.ru/?p=129>. — Назва з екрану.

10. Ткаченко Я., Филенко Д. Химическую аварию в Горловке признали самой масштабной за годы независимости [Електронний ресурс]. — Сегодня. — № 170 (4478). — 07.08.2013, С. 5. — Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/Himicheskuyu-avariyu-v-Gorlovke-priznali-samoy-masshtabnoy-zagody-nezavisimosti-452725.html>. — Назва з екрану.

11. Тайлі Г. Довкола нашого проекту в Україні дуже багато дезінформації [Електронний ресурс] // Г. Тайлі. — День. — № 117. — 10.07.2013. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/dovkola-nashogo-proektu-v-ukrayini-duzhe-bagato-dezininformaciyi>. — Назва з екрану.

12. Nyhan B., Reifler J. Misinformation and Fact-checking: Research Findings from Social Science / B. Nyhan, J. Reifler // Media Policy Initiative Research Paper. — Washington: New America Foundation, 2012. — 24 p.

References:

1. Bur'jak, A.V. (2013), "Nacional'naja bezopasnost'", available at: <http://bouriac.narod.ru/Index.htm>, (Accessed 26 April 2013).
2. Gavrilov, G. A. (2012), "Using the media to disseminate misinformation in the local conflicts", *Molodoy uchenyj*, vol. 9, pp. 175—177.
3. Hovorukha, V.V., Danyk, Yu.H. and Klyvets' V.V. (2008), "External disinformation of state authorities in the present conditions: implementation peculiarities", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 4, pp. 1—15.
4. Znak, M. (2013), "Misinformation about the devaluation", *Belgazeta*, vol. 1 (877), available at: http://www.belgazeta.by/ru/2013_01_08/economics/25558/, (Accessed 28 August 2013).
5. The site "Life Ecology" (2009), "The classification of accidents, disasters and emergencies", available at: <http://www.eco-live.com.ua/category/klyuchovi-slova/nadzvichaina-podiya>, (Accessed 30 August 2013).
6. Kolisnyk, O. L. (2011), "Psychological analysis of the problem of misinformation in interpersonal communication in contemporary psychological research", *Visnyk Natsional'noi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, vol. 2, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadsps/2011_2/11kolspd.pdf, (Accessed 10 August 2013).
7. State Emergencies Service of Ukraine (2012), "National Report on the technogenic and natural security in Ukraine in 2012", available at: <http://www.mns.gov.ua/content/naspopovid2012.html>, (Accessed 12 April 2013).
8. State Emergencies Service of Ukraine (2011), "National Report on the technogenic and natural security in Ukraine in 2011", available at: <http://www.mns.gov.ua/content/naspopovid2011.html>, (Accessed 12 April 2013).
9. Nezhdanov, I. (2012), "How's disinforming been done", available at: <http://connectweb.ru/?p=129>, (Accessed 12 September 2013).
10. Tkachenko, Ja. and Filenko, D. (2013), "Chemical accident in Gorlovka recognized the most ambitious in the years of independence", *Segodnja*, vol. 170 (4478), available at: <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/Himicheskuyu-avariyu-v-Gorlovke-priznali-samoy-masshtabnoy-zagody-nezavisimosti-452725.html>, (Accessed 10 August 2013).
11. Tajli, H. (2013), "There's a lot of misinformation concerning our Project in Ukraine", *Den'*, vol. 117, available at: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/dovkola-nashogo-proektu-v-ukrayini-duzhe-bagato-dezininformaciyi>, (Accessed 10 August 2013).
12. Nyhan, B. and Reifler, J. (2012), *Misinformation and Fact-checking: Research Findings from Social Science*, New America Foundation, Washington, USA.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2013 р.